

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo za odgoj i
obrazovanje

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство за одгој и
образовање

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina

CANTON SARAJEVO
Ministry for Education

INSTITUT ZA RAZVOJ
PREDUNIVERZITETSKOG
OBRAZOVANJA

KANTON SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

ИНСТИТУТ ЗА РАЗВОЈ
ПРЕДУНИВЕРЗИТЕТСКОГ
ОБРАЗОВАЊА

КАНТОН САРАЈЕВО, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

PRE-UNIVERSITY EDUCATION
INSTITUTE OF SARAJEVO CANTON
BOSNIA AND HERZEGOVINA

Filozofija sa logikom

**Nastavni plan i program
sa definisanim ishodima učenja**

SADRŽAJ

PK1 – Opis predmeta.....	2
PK2 – Ciljevi učenja i podučavanja	3
PK3 – Oblasna struktura predmetnog kurikulumu.....	3
PK4 – Odgojno-obrazovni ishodi	5
Srednje obrazovanje.....	5
Godine učenja i podučavanja predmeta: 1	5
Godine učenja i podučavanja predmeta: 2	8
PK5 – Učenje i podučavanje	16
Filozofija s logikom - Učenje i podučavanje.....	16
PK6 – Vrednovanje u predmetnom kurikulumu.....	18
Filozofija s logikom – Vrednovanje i ocjenjivanje.....	18
Elementi vrednovanja.....	19
1. Poznavanje filozofskih pojmova i učenja.....	20
2. Filozofska analiza, argumentacija i primjena naučenog.....	20
3. Primjena vještina kritičkog i kreativnog mišljenja (sinteza i evaluacija).....	20
Zaključivanje ocjena	21
Profil i stručna sprema.....	21

PK1 – Opis predmeta

Temeljna svrha učenja i podučavanja *Filozofije sa logikom* je poticanje intelektualne znatiželje učenika/ca, razvijanje kritičkog i kreativnog mišljenja, te poticanje i ohrabrivanje učenika/ca na filozofsku aktivnost kroz samostalno i autonomno promišljanje o temeljnim filozofskim pitanjima, poput pitanja o smislu čovjekove egzistencije u svijetu, ljudskoj prirodi, pitanja o nastanku svijeta, prirodi dobra i zla, pouzdanosti znanja, slobodi i odgovornosti, prirodi i vrijednosti umjetnosti. Kroz nastavu filozofije učenici će imati priliku da istražuju niz filozofskih pitanja i saznaju kako su najznačajniji filozofi i filozofske tradicije odgovorili na ta pitanja, što predstavlja samo jedan od aspekata ovog nastavnog predmeta. Kroz sve predmetne oblasti učenici će imati priliku da samostalno istražuju, analiziraju i evaluiraju različita filozofska učenja i ideje. Na taj način učenicima se omogućava bolje razumijevanje slojevitosti odnosa između čovjeka i svijeta u kojem on živi.

Nastavni predmet *Filozofija sa logikom* je prije svega aktivnost usmjerena na razvijanje sposobnosti učenik/ca da samostalno postavlja pitanja te razvija sposobnost dokazivanja i argumentiranja vlastitih stavova. Filozofija omogućava učeniku/ci da dovodi u pitanje općeprihvaćena uvjerenja i stavove koji su smatrani samorazumljivim, kao i da stekne "širu sliku", odnosno smisaonu cjelinu unutar koje se na koherentan način mogu uklapati pojedini uvidi i saznanja. Nastavnikova uloga je stoga prije podučavanje filozofiranju nego filozofiji.

Filozofija kod učenika/ca omogućava stvaranje vlastitog integriteta, poštivanje i uvažavanje integriteta drugih, kao i osvještavanje odgovornosti prema sebi i drugima. Učenicima filozofija pomaže da osvijeste važnost višestrukih perspektiva u pristupima i spoznaji svijeta, te da preispituju vlastite i perspektive drugih. Osim navedenog, smisao učenja i podučavanja filozofije je refleksija o sadržajima koji su predmet podučavanja kroz ostale nastavne predmete, odnosno nefilozofskih sadržaja iz svakodnevnog života.

Svrha *Filozofije sa logikom* je i da učenike/ce podučiti kako pronaći, vrednovati i selektirati informacije i na osnovu njih donijeti utemeljene zaključke. Nastava logike učenike/ce treba naučiti iskazivanju misli ne učeći po pravilima, nego po oblicima pravilnog iskazivanja misli. Logika kod učenika/ca potiče, razvija i njeguje sposobnost kritičkog i kreativnog mišljenja, pomaže im da otkriju nedosljednost nečije argumentacije, da utvrde proturječnosti određenih tvrdnji, neodrživosti zaključaka i konzistentnosti misli, te im razvija sposobnosti rješavanja problema na različite načine.

S obzirom na to da je logika refleksija mišljenja o samome sebi, ona leži u osnovi metakognitivnih kompetencija i nalazi se u temelju svih nauka, njihovih metoda i vrednovanja nastavnih teorija.

Upoznavanje s oblicima valjane misli i s tipičnim logičkim pogreškama, pomaže učenicima da takve pogreške izbjegavaju, a da učinjene pogreške lakše otkrivaju i ispravljaju. Komunikacijske vještine učenika/ca razvijaju se putem dijaloga, na taj način učenik/ca uči jasno izložiti svoju misao, naći jasne i uvjerljive dokaze za svoje tvrdnje i biti u stanju uvjeriti druge ljude u istinitost vlastitih tvrdnji, ali i prihvatiti drugačija mišljenja.

Stoga, logika kod učenika/ca razvija saradničko i brižno mišljenje. Naglasak u učenju i podučavanju logike nije samo na sadržajima podučavanja, nego više na razvoju već navedenih sposobnosti.

Nastavni predmet *Filozofija sa logikom* pripada društveno-humanističkom području i izučava se u trećem razredu i četvrtom razredu gimnazije.

PK2 – Ciljevi učenja i podučavanja

1. Razvijanje sposobnosti kritičkog i kreativnog mišljenja kod učenika/ca, vještina izvođenja filozofske argumentacije, valjanog zaključivanja, kao i sposobnosti rješavanja problema.
2. Usvajanje novih znanja iz područja filozofije (filozofskih pojmova, filozofskih učenja, pravaca, problema) te na osnovu stečenog znanja povezivanje, upoređivanje, vrednovanje i utemeljena kritika različitih filozofskih koncepcija.
3. Razvijanje umijeća dijaloga, preciznog i jasnog iskazivanja misli, osjetljivosti na neobrazložene stavove i izložene protuargumente, promjene stava na temelju opravdanog razloga i nepristranosti u prosuđivanju (samoregulacija, saradničko i brižno mišljenje) te uočavanje logičkih pogrešaka u zaključivanju i izbjegavanje istih (komunikacijske i metakognitivne kompetencije).
4. Uočavanje relevantnosti filozofije i njene primjene u vlastitom iskustvu učenika/ca, putem povezivanja filozofskih tema sa temama iz drugih nastavnih predmeta, sa drugim pristupima svijetu (kao što su nauka, religija, umjetnost i dr.), kao i sa njihovim svakodnevnim životom.
5. Kreiranje vlastitog pogleda na svijet uz pomoć filozofije kao pristupa svijetu i kao naučne discipline, zasnovanog na kritičkom propitivanju vlastitog iskustva i svoje ideološke i kulturne perspektive, propitivanju autoriteta i uočavanje značaja perspektive u potrazi za znanjem (interkulturalne kompetencije), njegovanje univerzalnih humanističkih vrijednosti i estetskog doživljaja i prosudbe.

PK3 – Oblasna struktura predmetnog kurikulumuma

Kurikulum za nastavni predmet *Filozofija sa logikom* sastoji se iz pet oblasti, od kojih logika kao propedeutika i pretpostavka bilo kojem filozofskom propitivanju i promišljanju, zauzima centralni dio šematskog prikaza oblasti, a izučavat će se u trećem razredu. Prva oblast koja će se izučavati u četvrtom razredu su velika pitanja i problemi, kao uvod u filozofsko mišljenje i daljnja filozofska razmatranja. Preostale tri oblasti čine predmet proučavanja različitih filozofskih disciplina, odnosno pitanja iz polja ontologije, odnosno metafizike, filozofske antropologije, epistemologije, etike, estetike i filozofije politike.

S obzirom na to da ZJNPP-a nisu utvrđene oblasti za nastavni predmet *Filozofija sa logikom*, članovi predmetnog kurikularnog tima utvrdili su pet oblasti, i to:

- A. Oblici misli / kritičko mišljenje i argumentacija
- B. Velika pitanja i problemi
- C. Čovjek i svijet
- D. Spoznaja, znanje, nauka i tehnologija
- E. Moral, politika i umjetnost

Oblici misli / kritičko mišljenje i argumentacija

A

Učenik/ca se u okviru ove oblasti susreće sa pitanjima odnosa smisla i značenja, odnosa jezika i mišljenja te drugim bitnim pitanjima koja se tiču logike. Kroz proučavanje logike učenik/ca se upoznaje sa onim oblicima valjane misli koju on i sam spontano svakodnevno primjenjuje. Upoznavanje sa logičkim pogreškama omogućava učeniku/učenici da takve pogreške izbjegava te da učinjene pogreške lakše otkriva i ispravlja.

Učenik/ca se ovdje upoznaje s elementarnim oblicima zaključivanja i na temelju kojih se mogu izvoditi složeni. U ovoj će oblasti Učenik/ca istraživati odnose između misli, odnosno propitivati neka svojstva misli neovisno o sadržajima i njihovoj istinitosti ili neistinitosti, vježbati i uočavati neke tipične logičke odnose, izvoditi jedne sudove iz drugih sudova ili zaključaka te formalno i neformalno dokazivati.

U ovoj oblasti učenici se uče uočavanju i vrednovanju logičke strukture iskazanog u govoru i u tekstu. Učenik/ca će se unutar ove oblasti upoznati s različitim vrstama neutemeljenih uvjerenja i naučiti ih razlikovati od uvjerenja na opravdanim temeljima.

Tako će se vježbati za formiranje kritičkog i kreativnog mišljenja, za osjetljivost na argumente i protuargumente, za lijepo i strukturirano izlaganje (retoričke vještine) te jasno predstavljanje onoga što misli, ali i vrednovanje onoga što iznose drugi.

Velika pitanja i problemi

B

Ova oblast predstavlja uvod u filozofsko mišljenje i u njoj će se učenici upoznati sa izvorima i prirodom filozofskog mišljenja, odnosom filozofije spram nauke, razvojnošću odnosno dinamičkom strukturom filozofskog mišljenja, periodizacijom historijom filozofije, sokratovskim metodom (dijaloškom prirodom filozofije) i relevantnošću filozofije danas. Također, učenici će se upoznati sa velikim filozofskim pitanjima poput: Kako je nastao svijet?, Šta leži u osnovi svega postojećeg?, Šta je svrha života?, Šta je dobro i zlo?, Kako spoznajemo sebe i svijet oko nas?, Šta je istina? Šta je lijepo, šta je umjetnost? Kakvo je to pravedno društvo?

Učenici će razvijati kritičko mišljenje i argumentiranje kroz analizu filozofskih učenja i kreirati njihov vlastiti stav prema njima. Učenici će u ovoj oblasti propitivati relevantnost filozofskih pitanja za društvo i za njihov svakodnevni život. Učenik/ca će uvidjeti različitost filozofskog pristupa svijetu (totalitet) nasuprot naučnog pristupa (partikularnost).

Čovjek i svijet

C

U ovoj oblasti izučavaju se i promišljaju metafizička (ontološka) pitanja o postojanju, svijetu, kao i pitanja o ulozi i mjestu čovjeka u svijetu koji ga okružuje (filozofska antropologija). Pitanja poput onog šta leži u osnovi svijeta, broju i prirodi prvih počela, za što možemo reći da postoji realno, pitanja o smislu života, biti čovjeka, njegovoj slobodi, odnosu duha i tijela, nalaze se u središtu istraživanja ove oblasti. Učenici se susreću sa različitim ontološkim koncepcijama poput monizma, dualizma i pluralizma, materijalizma i idealizma, kao i različitim filozofsko-antropološkim učenjima. Neovisno o vlastitim stavovima i uvjerenjima, učenik/ca će uočiti značaj sagledavanja različitih perspektiva kao i njihova ograničenja i moguće implikacije koje proizlaze iz njih.

Spoznaja, znanje, nauka i tehnologija

D

U ovoj oblasti izučavaju se i promišljaju filozofska pitanja epistemologije, a to su pitanja o izvorima naše spoznaje, njenim granicama i mogućnostima, kao i pitanja o izvjesnosti i pouzdanosti spoznaje. Kroz ovu oblast učenici/učenice će se susretati sa različitim epistemološkim koncepcijama i njihovim implikacijama, poput empirizma, racionalizma, kriticizma, misticizma, falsifikacionizma, pragmatizma i dr. Učenik/ca se susreće sa pitanjima da li naša spoznaja prelazi granice našeg iskustva, pitanjima problema apsolutne spoznaje i pitanjima o istini, potom pitanjima naučne spoznaje i istine nasuprot filozofskoj spoznaji. Također, u ovoj oblasti promišljaju se filozofska pitanja i problemi koji proizlaze iz razvoja moderne nauke i tehnologije (prije svega pitanja vezana za razvoj umjetne inteligencije i bioetička pitanja), problem naučne metode, kao i mogući načini pristupanja tim metodama.

Moral, politika i umjetnost

E

U okviru ove oblasti proučavat će se problem etike, filozofije politike i estetike. U okviru etike proučavaju se pitanja porijekla, motiva i svrhe moralnog djelovanja i prosuđivanja. Učenici će upoznati različite etičke teorije, te razviti sposobnost prepoznavanja i raspravljanja o različitim etičkim problemima.

U okviru filozofije politike problematiziraju se različiti oblici društvenih zajednica i različiti oblici društvenih uređenja. Učenik/ca se u okviru ove oblasti upoznaje sa problemima društva, društvenih pojava te procesa koji se događaju u društvu: slobode, pravednosti, jednakosti, moći, solidarnosti, prava, politike itd.

U okviru estetike proučava se pitanje lijepog i umjetnosti. Učenik/ca promišlja o biti, uslovima i kriterijima stvaranja, o prirodno lijepom kao različitom od umjetnički lijepog, o doživljavanju i prosuđivanju lijepog, o umjetnosti kao oponašanju ili stvaranju nečeg novog. Proučavanje ove oblasti omogućava razumijevanje razvoja umjetnosti i lijepog kroz historiju.

Kroz proučavanje odabranih filozofskih tekstova i analizom etičkih, estetičkih i učenja iz oblasti filozofije politike, učenik/ca stiče sposobnost primjene usvojenih znanja na konkretne životne situacije, usvaja određene etičke i estetske vrijednosti, formira stavove i stiče sposobnost kritičkog propitivanja različitih vrijednosti i prihvatanja drugog i drugačijeg.

PK4 – Odgojno-obrazovni ishodi

Srednje obrazovanje

► Srednje ► III.

Godine učenja i podučavanja predmeta: 1

A

Oblici misli / kritičko mišljenje i argumentacija

A.III.1

Objašnjava i primjenjuje osnovne oblike misli, logička pravila i teorije.

Definira pojam, sud i zaključak.

Analizira vrste pojmova i sudova, kao i teorije o spornim logičkim pitanjima.

Utvrđuje odnose među pojmovima i sudovima koristeći Vennove dijagrame odnosno logički kvadrat.

Određuje istinosnu vrijednost suda pomoću istinosnih tabela.

Primjenjuje logička pravila na zadani sadržaj iz različitih područja.

A.III.2

Evaluiira logičku strukturu zaključka i kreira vlastite primjere logičkih zadataka.

Objašnjava strukturu zaključka (premise, konkluzija) i njegove različite oblike (deduktivni, induktivni).

Objašnjava kako se različiti oblici zaključka primjenjuju u filozofskoj argumentaciji.

Primjenjuje pravila dedukcije uz pronalaženje novih sadržaja.

Procjenjuje valjanost deduktivnog zaključka.

A.III.3

Analizira logičku strukturu tekstova različitih funkcionalnih stilova te vrednuje različite forme argumentacije.

Analizira tekst pomoću misaonih cjelina koje su prisutne u argumentaciji.

Analizira i na različite načine strukturira argumentacije iz svakodnevnog života i tekstove različitih funkcionalnih stilova.

Procjenjuje različite vrste argumentacije prema njihovoj logičkoj strukturi, primjenjujući logička pravila i vještine kritičkog mišljenja.

A.III.4

Otkriva tipične pogreške u argumentaciji putem kritičkog mišljenja.

Otkriva pogreške u prevođenju na jezik logike, pogreške indukcije i analogije, pogreške u dokazivanju i pogreške relevantnosti.

U kratkom tekstu identificira osnovne pogreške u argumentaciji.

Primjenjuje kritičko mišljenje i strategije rješavanja problema u razrednim diskusijama, analizi tekstova, analizi pojedinih filozofskih učenja i sl.

KLJUČNI SADRŽAJI

Formalna logika - Aristotel (*Organon* - Kategorije), dedukcija, indukcija, analogija, pojam, sud, zaključak, silogizam, valjanost i istinitost zaključka, figure i modusi silogizma, argumentiranje, logičke pogreške. Indikatori logičkih odnosa u običnom jeziku – premisa i konkluzije, logički odnosi, logička svojstva. Definicija, dokaz, objašnjenje, predikcija.

Neformalna logika - kritičko mišljenje i argumentiranje - model kritičkog mišljenja, faze kritičkog mišljenja, razumijevanje, strukturiranje, evaluiranje argumentacije. Logičke pogreške u neformalnoj logici.

1. Mogućnosti efikasnog učenja i podučavanja tematske cjeline – metodičke smjernice

U nastavi logike potrebno je pronaći optimalnu mjeru u izboru i količini sadržaja, a sa druge strane osigurati obilje primjera i zadataka za vježbanje. Vrlo je važno da učenici ne samo znaju nego i ovladaju oblicima valjane misli, primjenjuju ih kao pravila zaključivanja, te ih osvijeste kao načine na koji mi strukturiramo ili možemo strukturirati misli. Primjeri trebaju osigurati prepoznavanje oblika među kojima ne postoji logički slijed te pronalaženje protuprimjera i gradnju protumodela (valjan - nevaljan zaključak i sl.).

Preporuka je da se u konačnici učenici/ce uvježbavaju da sami kreiraju primjere logičkih zadataka, čime bi se osiguralo da stečene vještine kritičkog i kreativnog mišljenja primjenjuju i dalje razvijaju, što i jeste cilj nastave logike.

Na izvornim ili različitim didaktički oblikovanim tekstovima vježbati uočavanje logičkih struktura. Poželjno je da se u nastavi logike koriste tekstovi različitih stilova i iz različitih sfera života, uključujući svakodnevni život, kako bi učenici osvijestili puni smisao nastave logike.

Uloga je nastavnika u vođenju, tumačenju i poticanju svih učenika/ca da se aktivno uključe i učestvuju u nastavi logike.

Preporuka je ne tražiti da učenik/ca nazive pogreška u argumentaciji uči napamet, već da u tekstu ili govoru zna prepoznati pogrešku ili pronaći njezin naziv na popisu, te obrazložiti zašto je to pogreška. Također, potrebno je uvježbavati logičke pogreške koje se javljaju u neformalnoj logici.

Nastavnicima se preporučuje korištenje različitih didaktičkih materijala i strategija za uvježbavanje kritičkog mišljenja, kako putem formalne tako i putem neformalne logike. Preporučuje se korištenje sokratovskog dijaloga za uvježbavanje filozofskog argumentiranja (pristup i metod filozofije za djecu (P4C)).

2. Mogućnosti ostvarivanja međupredmetne povezanosti – međupredmetne korelacije

U ovoj je oblasti moguće ostvariti međupredmetnu povezanost sa svim nastavnim predmetima budući da je logika kao refleksija mišljenja o samom sebi, u biti svakog rasuđivanja i u biti metoda pojedinačnih nauka.

Matematika - indukcija, dedukcija, istinosne tabele.

Psihologija – povezanost sa kognitivnom oblasti.

BJK/HJK/SJK – odnos jezika i mišljenja. Analiza logičke strukture tekstova različitih funkcionalnih stilova, svakodnevni jezik i jezik logike.

3. Mogućnosti odgojnog djelovanja i razvoja ključnih kompetencija – kompetencijski pristup

Učenici će u okviru ove tematske cjeline steći sljedeće kompetencije:

Kroz različita pitanja o prirodi filozofskog mišljenja i njegovoj metodi, kao i pri povezivanju filozofskih sadržaja drugim predmetima i sa svakodnevnim životom, učenici će razvijati metakognitivne vještine (kritičko i kreativno mišljenje, kao i vještine rješavanja problema).

Radeći u parovima i grupama, učenici će upoznavati sebe i druge te razvijati vlastite socijalne vještine i saradničko mišljenje te jačati socijalnu empatiju.

Jezičko-komunikacijske kompetencije se jačaju uvježbavanjem jasnog i preciznog iznošenja misli i uvažavanjem protuargumenata što doprinosi kvalitetnijoj komunikaciji i saradnji.

Kreativno-produktivne kompetencije učenici će sticati kreiranjem vlastitih logičkih zadataka te refleksijom o spornim logičkim pitanjima.

B

Velika filozofska pitanja i problemi

B.IV.1

Objašnjava najznačajnija područja filozofije, velika pitanja koja proizlaze iz tih područja, kao i prirodu filozofskog mišljenja.

Opisuje glavna područja filozofije i prirodu filozofskog mišljenja.

Identificira glavna pitanja koja proizlaze iz ovih područja.

Objašnjava kako su se pojedina velika pitanja razvijala iz potrebe čovjeka za racionalnim kritičkim promišljanjem svijeta.

Objašnjava svrhu podučavanja filozofije.

B.IV.2

Evaluira pojedina filozofska učenja i odgovore na neka od velikih pitanja.

Analizira kako različite filozofske tradicije odgovaraju na velika pitanja.

Vrednuje pojedina učenja i njihove odgovore na velika pitanja.

Kreira vlastiti odgovor na pojedina velika pitanja, koristeći filozofsku argumentaciju i kritičko mišljenje.

B.IV.3

Analizira filozofske koncepte neophodne za raspravu o velikim filozofskim pitanjima te načine na koje se ovi koncepti koriste u različitim filozofskim tradicijama i svakodnevnom životu.

Definira pojmove neophodne za raspravu o velikim pitanjima.

Raspravlja o načinima na koje su filozofski koncepti upotrebljavani u različitim filozofskim tradicijama i kako su se razvijali kroz povijest.

Prepoznaje relevantnost filozofskih pitanja, teorija i vještina za društvo, svakodnevni život, te ulogu filozofije za bolje i svrsishodnije razumijevanje popularne kulture.

Izrađuje jednostavno filozofsko istraživanje (filozofski esej).

KLJUČNI SADRŽAJI

Svrha filozofije, priroda filozofskog mišljenja, sumnja, čuđenje, dijalog vs. monolog, periodizacija povijesti filozofije, filozofske discipline, velika filozofska pitanja i problemi, Sokratov metod i koncept "istraženog života" kod Sokrata, kritičko mišljenje, relevantnost filozofije danas, odnos filozofije prema nefilozofskim pristupima svijetu.

PREPORUKE ZA OSTVARENJE ISHODA

1. Mogućnosti efikasnog učenja i podučavanja tematske cjeline – metodičke smjernice

Nastavnici mogu kroz kratke isječke izvornih filozofskih tekstova, učenicima pružiti uvid u velika filozofska pitanja i različite odgovore na ista pitanja.

Preporuka za ovu oblast bi bila dati učenicima *Malog princa* kao filozofsku lektiru, zadatak bi bio odgovoriti na pitanje: "Zašto je *Mali princ* filozofsko djelo?".

Temeljna metoda je dijaloška, gdje se učenici kroz upotrebu sokratovskih pitanja potiču na kritičko, kreativno i suradničko mišljenje.

Nastavnicima se preporučuje da već sa završetkom ove oblasti započnu sa učenicima raditi na uvježbavanju pisanja filozofskog eseja - učenici će imati zadatak napisati sokratovski esej baziran na isječku iz Odbrane Sokratove. Učenici se stavljaju u poziciju suvremenog Sokrata, odabiru razlog/ideju zbog kojeg su optuženi na sudu i u dijaloškoj formi pišu esej iznoseći uvjerljivu argumentaciju i pobijajući argumentaciju protivnika. Esej započinju kratkim uvodom iznoseći razlog optužbe i završavaju zaključkom u kojem sumiraju argumente, kao i svoju odanost idealima.

Također se kod učenika/ca može kroz upotrebu pažljivo odabranih i didaktičko-metodičkih nefilozofskih sadržaja potaknuti filozofski način promišljanja.

2. Mogućnosti ostvarivanja međupredmetne povezanosti – međupredmetne korelacije

BHS jezik i književnost – filozofska analiza književnog djela. U ovoj je oblasti ostvariva međupredmetna povezanost sa BHS jezikom i književnosti kroz filozofsku analizu isječaka književnih djela, interpretaciju i razumijevanje istih, kao i kroz proces pisanja eseja.

Fizika – korelacija sa ovim predmetom proizlazi iz prvih velikih filozofskih pitanja o nastanku kosmosa, uzrocima svega postojećeg i sl.

Kultura religija – korelacija sa ovim predmetom nalazi se u pitanjima o razumijevanju svijeta, njegovom nastanku i sl.

3. Mogućnosti odgojnog djelovanja i razvoja ključnih kompetencija – kompetencijski pristup:

Učenici će u okviru ove tematske cjeline steći sljedeće kompetencije:

Kroz različita pitanja o prirodi filozofskog mišljenja i njegovoj metodi, kao i pri povezivanju filozofskih sadržaja sa svakodnevnim životom, učenici će razvijati metakognitivne vještine (kritičko mišljenje i vještine rješavanja problema),

Radeći u parovima i grupama, učenici će upoznavati sebe i druge te razvijati vlastite socijalne vještine i saradničko mišljenje i jačati socijalnu empatiju,

U dijelu realizacije projektnih zadataka – priprema i prezentacija istraživačkog projekta, učenici će jačati informatičku pismenost.

Jezičko-komunikacijske kompetencije se jačaju uvježbavanjem jasnog i preciznog iznošenja misli, što doprinosi kvalitetnijoj komunikaciji i suradnji.

Jezično-komunikacijska kompetencija na stranom jeziku - primjeri koje nastavnik odabere mogu biti na stranom jeziku koje učenici uče, te na taj način razvijaju i kompetenciju za razumijevanje naučnog teksta na stranom jeziku.

C Čovjek i svijet

C.IV.1

Objašnjava temeljne metafizičke (ontološke) pojmove i pojedina filozofska učenja relevantna za raspravu o čovjeku i svijetu.

Objašnjava neke od najznačajnijih metafizičkih i antropoloških pojmova i pitanja.

Objašnjava metafizičke pozicije nekih od najznačajnijih filozofa I filozofskih škola iz ove oblasti.

C.IV.2

Analizira različite metafizičke (ontološke) i antropološke pozicije te evaluira odgovore na neka od najznačajnijih pitanja u ovoj oblasti.

Raspravlja o različitim metafizičkim pozicijama referirajući se na neke od klasičnih i suvremenih filozofskih tekstova.

Uspoređuje kako različiti filozofi i/ili filozofske škole pristupaju ovim pitanjima.

Evaluira prednosti i slabosti pojedinih odgovora na temeljna metafizička i antropološka pitanja.

C.IV.3

Objašnjava povezanost između metafizike (ontologije) i filozofske antropologije sa drugim područjima filozofije, kao i sa različitim aspektima društvenog života, uključujući svakodnevni život.

Identificira utjecaj metafizičkih i antropoloških ideja na svakodnevni život.

Objašnjava načine na koje metafizika i antropologija proizlazi iz i utječe na druga područja filozofije i druga predmetna područja.

Objašnjava različite utjecaje na razvoj metafizičkog mišljenja.

KLJUČNI SADRŽAJI

Napomena: da bi se realizirali ključni sadržaji koji će učenike dovesti do željenih ishoda, nastavnici nipošto ne trebaju obraditi sve dolje navedene filozofe nego će napraviti vlastiti odabir uzimajući u obzir aktualnost i relevantnost pojedinih filozofa za što bolje razumijevanje svijeta i društvene stvarnosti te uvažavajući osobenost i iskazane potrebe i interese učenika.

Priroda stvarnosti, pitanje o prapočelu (filozofi prirode), Platonovo razlikovanje pojavnog i svijeta ideja, Aristotelovo prevladavanje Platonova dualizma, srednjovjekovne ontološke pozicije (kršćanske, islamske), panteizam G. Bruna, novovijekovno shvatanje supstancije (racionalizam, empirizam), Hegelov panlogizam, ontološke koncepcije suvremene filozofije (Heidegger), priroda jastva, identitet, odnos duh / tijelo, učenje o duši/jastvu (Sokrat, Platon, Aristotel), jastvo (Descartes, Hume, Locke, Kant, Hegel, Ryle, Fodor, Churchland, Husserl, Merleau-Ponty), sloboda (determinizam / indeterminizam), Mill, Dennett, egzistencijalistički pojam tjeskobe i slobode - Sartre. Razumijevanje čovjeka (Scheller, Plessner i Gehlen). Postmodernistička misao i kritika moderne (Derrida, Baudrillard). feminističko poimanje slobode.

Šta je uzrok svega postojećeg? Da li je on jedan ili ih je više? Je li on materijalne ili idealne prirode?

Postoji li išta trajno u vremenu? Je li prostor djeljiv? Kakav je odnos klasičnih filozofskih koncepata naspram moderne znanosti?

Imaju li bića svrhu? Da li svijet postoji neovisno o našoj svijesti?

Šta je čovjek? Kakva je njegova bit?

Šta je smisao života?

Šta je identitet? Postoji li nešto poput jastva?

Možemo li ikada znati drugoga?

Da li način na koji se odnosimo prema drugima ono što nas čini ljudima?

Na koji način čovjek razvoj tehnologija određuje poimanje čovjeka?

Što nam otkrića neuroznanosti mogu reći o tome što znači biti čovjek?

Da li je čovjek slobodno biće? Šta je sloboda?

PREPORUKE ZA OSTVARENJE ISHODA

1. Mogućnosti efikasnog učenja i poučavanja tematske cjeline – metodičke smjernice

U ovoj oblasti se istražuje temeljno pitanje što znači biti čovjek, odnosno ko sam ja. Sa učenicima se vodi rasprava o ključnim pojmovima kao što su identitet, sloboda i ljudska priroda, te razmatraju pitanja poput: što ljude izdvaja od ostalih vrsta; gdje su granice ljudskog; i mogu li se životinje ili strojevi smatrati osobama itd.? Također se istražuje pitanje postojanja svijeta, pitanja načela, uzroka svega postojećeg, svrhovitosti u svijetu, stvarnosti i sl.

Ova oblast također pruža priliku učenicima da promišljaju ova pitanja iz različitih perspektiva. Na primjer, rasprave o konceptu sebstva mogu uključivati širok spektar primjera od budističkog pojma anattā ili "ne-sebstva" do poricanja koncepta solipsistički izoliranog jastva (De Beauvoir 1965).

Ova oblast omogućava nastavnicima da istražuju teme od posebnog interesa, poput odnosa između roda i identiteta ili aktualne novosti o napretku u robotici. Također, nastavnicima se pruža prilika da istraže širok raspon tema i koriste poticajne primjere.

Nastavnici biraju poticajne izvorne tekstove koji govore o ljudskoj slobodi i konceptu "stvarnosti".

Na kraju ove oblasti učenici pišu esej o vlastitom razumijevanju jastva koje je bazirano na kritičkom sagledavanju i analiziranju koncepcija jastva o kojima su učili ili esej o pitanju ljudske slobode.

Filozofska lektira: prve dvije meditacije Descartesovih *Meditacija*, Sartre *Mučnina*, ili drama *Iza zatvorenih vrata* ili filozofski esej *Egzistencijalizam je humanizam*.

Rad na izvornim tekstovima filozofa od iznimnog je značaja za poticanje i razvoj kritičkog mišljenja.

Gledanje filma *Matrix* ili *Trumanov šou* i pisanje eseja u kontekstu Platonovog i Descartesovog poimanja realnosti i dovođenja u vezu sa temom filma. Također, učenici mogu pogledati filmove poput *Život je lijep* ili *Schindlerova lista* i napisati kratki esej povezujući film sa konkretnim filozofskim učenjima.

2. Mogućnosti ostvarivanja međupredmetne povezanosti – međupredmetne korelacije

U ovoj oblasti se pruža mogućnost međupredmetnog povezivanja sa Psihologijom i Sociologijom – pitanja identiteta, ličnosti, roda. Kulturom religija - ontološka rasprava o bogu, Aristotelov koncept boga nasuprot teološkom, teodiceja itd.

Također, moguće je ostvariti međupredmetnu povezanost sa Fizikom i Hemijom u pitanjima nastanka svijeta, filozofsko razumijevanje koncepta vremena i prostora i usporedba sa modernim znanstvenim razumijevanjem.

B/H/S jezik i književnost - pitanja o čovjeku, identitetu, egzistenciji.

3. Mogućnosti odgojnog djelovanja i razvoja ključnih kompetencija – kompetencijski pristup:

Učenici će u okviru ove tematske cjeline steći sljedeće kompetencije:

Radeći u parovima i grupama, učenici će upoznavati sebe i druge te razvijati vlastite socijalne vještine i saradničko mišljenje i jačati socijalnu empatiju,

Jezičko-komunikacijske kompetencije se jačaju uvježbavanjem jasnog i preciznog iznošenja misli, što doprinosi kvalitetnijoj komunikaciji i suradnji.

Jezično-komunikacijska kompetencija na stranom jeziku - primjeri koje nastavnik odabere mogu biti na stranom jeziku koje učenici uče, te na taj način razvijaju i kompetenciju za razumijevanje naučnog teksta na stranom jeziku.

Medijska pismenost - učenici kroz analiziranje zadatih filmova i drugih medija razvijaju i kritičko promišljanje, kao i medijsku pismenost.

D

Spoznaja, znanje, nauka, tehnologija

D.IV.1

Objašnjava temeljne epistemološke pojmove i pojedina filozofska učenja relevantna za raspravu o spoznaji, znanju, znanosti i tehnologiji.

Objašnjava neke od najznačajnijih epistemoloških pojmova i učenja, kao pojmove i pitanja filozofije znanosti.

Objašnjava epistemološke i pozicije nekih od najznačajnijih filozofa i filozofskih škola.

D.IV.2

Analizira različite epistemološke postavke i probleme te evaluira ponuđene odgovore na neka od najznačajnijih pitanja u ovoj oblasti

Raspravlja o različitim epistemološkim pozicijama referirajući se na neke od klasičnih i suvremenih filozofskih tekstova.

Upoređuje kako različiti filozofi i/ili filozofske škole pristupaju ovim pitanjima.

Evaluira prednosti i slabosti pojedinih odgovora na temeljna epistemološka pitanja.

D.IV.3

Objašnjava povezanost epistemologije sa drugim područjima filozofije, kao i sa različitim aspektima društvenog života, uključujući svakodnevni život.

Identificira utjecaj epistemoloških ideja na svakodnevni život.

Objašnjava načine na koje epistemologija proizlazi iz i utječe na druga područja filozofije i na druga predmetna područja.

Objašnjava različite utjecaje na razvoj epistemoloških mišljenja.

KLJUČNI SADRŽAJI

Napomena: da bi se realizirali ključni sadržaji koji će učenike dovesti do željenih ishoda, nastavnici nipošto ne trebaju obraditi sve dolje navedene filozofe nego će napraviti vlastiti odabir uzimajući u obzir aktualnost i relevantnost pojedinih filozofa za što bolje razumijevanje svijeta i društvene stvarnosti te uvažavajući osobenost i iskazane potrebe i interese učenika.

Priroda, izvor i granice spoznaje, izvjesnosti (pouzdanosti) spoznaje, objektivnost / relativnost znanja, kulturalna uvjetovanost znanja i znanosti, znanstveni progres (Kuhn), utjecaj sofisticiranih tehnologija na našu spoznaju, pristup znanju, znanje i moć, znanost i pseudoznanost, metode znanosti, umjetne inteligencija – Turing test, Searlova kineska soba, Dreyfusova utjelovljena inteligencija, rodna perspektiva u svijetu znanosti. Racionalizam, empirizam, skepticizam, koherencija, korespondencija, pragmatizam,

fenomenalizam, fundamentalizam, a priori, a posteriori, falsifikacionizam, paradigma, znanstvena revolucija, pozitivizam, naturalizam, konstruktivizam.

Predsokratovci, Sokrat, Platon, Aristotel, Bruno, Bacon, Descartes, Locke, Berkeley, Hume, Kant, Husserl, Peirce, Russell, Wittgenstein, Quine, Putnam, Freire, Chomsky, Galileo, Popper, Feyerabend, Hacking, van Fraassen, Dennett, Fox Keller, Foucault, Lyotard.

Šta možemo znati? Šta je izvor naše spoznaje?

Šta je istina?

Je li znanje kulturno uvjetovano?

Što razlikuje znanost od pseudoznanosti ili neznanosti?

Znači li znanost istinu?

Kako znanost napreduje?

Treba li znanstvenike smatrati moralno odgovornim za implikacije njihovih izuma?

Može li računar misliti? Može li računar znati da je računar?

PREPORUKE ZA OSTVARENJE ISHODA

1. Mogućnosti efikasnog učenja i podučavanja tematske cjeline – metodičke smjernice

Učenicima treba ponuditi raznolikost didaktičkih materijala koji trebaju biti recentni i relevantni. Naročito treba obratiti pažnju na to da se u ovoj oblasti ostvari prirodna međupredmetna povezanost i sa učenicima raspravlja o problemima koji proističu iz suvremenih i aktualnih znanstvenih istraživanja, poput etičkih implikacija i pitanja koja se tiču umjetne inteligencije. Ova oblast pruža priliku nastavnicima da učenicima ukažu na povezanost između znanosti i filozofije, kao i na njihove razlike.

Nastavnici učenicima mogu dati zadatak da pronađu i analiziraju nekoliko članaka iz različitih izvora u kojima su opisani različiti događaji od globalnog značaja, poput političkih protesta, sudskih odluka, donošenja novih zakona i sl. Pitanja kojima se učenici mogu voditi u analizi su: da li članak nudi uvjerljiv opis događaja; koji argumenti i dokazi su ponuđeni u članku; da li je izvor pouzdan i kredibilan; da li mogu prepoznati kako je perspektiva autora utjecala na izvješće; da li je članak konzistentan sa drugim pouzdanim interpretacijama istog događaja? Na kraju, učenici mogu objasniti kako bi filozofi poput Descartesa, Humea i Kanta tumačili proces putem kojeg su učenici analizirali i vrednovali članak.

Učenici mogu pogledati filmove Apokalipsa danas, 2001: Odiseja u svemiru, Blade Runner, Ime ruže ili Rashomon i napisati filozofski esej o temi znanosti, istine, perspektive i objektivnosti naše spoznaje, referirajući se na pojedina filozofska učenja.

2. Mogućnosti ostvarivanja međupredmetne povezanosti – međupredmetne korelacije

Psihologija, Sociologija, Fizika, Biologija, Hemija, Matematika, Informatika - posebice naučno-istraživačka oblast, pitanja znanstvenog metoda, pouzdanost znanstvenih istina, pseudoznanost/znanost, utjecaj razvoja informatičkih znanosti i tehnologije na znanost uopće.

3. Mogućnosti odgojnog djelovanja i razvoja ključnih kompetencija – kompetencijski pristup:

Kroz ovu oblast učenici će naročito razvijati metakognitivne kompetencije (kritičko mišljenje i vještine rješavanja problema), budući da se ova oblast odnosi na refleksiju o onome što uče u drugim nastavnim predmetima.

Radeći u grupama učenici će razvijati vlastite socijalne vještine i saradničko mišljenje

Timskim radom će jačati vlastitu odgovornost i odnos prema radu.

U dijelu realizacije recentnih tema i projektnih zadataka vezanih za znanost i tehnologiju učenici će jačati informatičku i medijsku pismenost.

E

Moral, politika i umjetnost

E.IV.1

Objašnjava temeljne filozofske pojmove i pojedina filozofska učenja relevantna za raspravu o moralu, politici umjetnosti.

Objašnjava neke od najznačajnijih etičkih, političkih i estetičkih pojmova i pitanja.

Objašnjava različite etičke, političke i estetičke pozicije nekih od najznačajnijih filozofa i filozofskih škola.

E.IV.2

Analizira različite etičke, političke i estetičke postavke i teorije te evaluira ponuđene odgovore na neka od najznačajnijih pitanja u ovoj oblasti.

Raspravlja o različitim teorijama iz ovih oblasti referirajući se na neke od klasičnih i suvremenih filozofskih tekstova.

Upoređuje kako različiti filozofi i/ili filozofske škole pristupaju ovim pitanjima.

Evaluira prednosti i slabosti pojedinih odgovora na temeljna pitanja morala, politike i umjetnosti.

E.IV.3

Objašnjava međusobnu povezanost etike, filozofije politike i estetike, kao i njihovu povezanost sa drugim područjima filozofije i različitim aspektima društvenog života, uključujući i svakodnevni život.

Identificira utjecaj etičkih, političkih i estetskih ideja na svakodnevni život.

Objašnjava načine na koje etika, filozofija politike i estetike proizlazi iz i utječu na druga područja filozofije i na druga predmetna područja.

Objašnjava različite utjecaje na razvoj etike, filozofije politike i estetike.

KLJUČNI SADRŽAJI

Napomena: da bi se realizirali ključni sadržaji koji će učenike dovesti do željenih ishoda, nastavnici nipošto ne trebaju obraditi sve dolje navedene filozofe nego će napraviti vlastiti odabir uzimajući u obzir aktuelnost i relevantnost pojedinih filozofa za što bolje razumijevanje svijeta i društvene stvarnosti te uvažavajući osobenost i iskazane potrebe i interese učenika.

Ključni sadržaji: normativna etika – moralna načela, etike vrline, deontološke vs. teleološke etike, meta-etika - porijeklo i priroda moralnih vrijednosti, temelji moralne prosudbe, jezik etike, primjenjena etika - bioetika, etika okoliša, prava životinja.

Stoici, Sokrat, Platon, Aristotel, Konfucije, Buddha, Bentham, Mill, Kant, Singer, Kierkegaard, Sartre, de Beauvoir, Levinas, Jonas, Nussbaum.

Odnos pojedinca i društva (sloboda, sreća, korist), odnos prirode i zakona, sloboda, odgovornost, pravednost, jednakost, država, vlast, civilno društvo, Platonovo i Aristotelovo shvaćanje države i politike, Machiavelli (cilj opravdava sredstva), Hobbes, Rousseau, Locke (društveni ugovor, ideja suverenosti naroda), Hegel, Marx (umna država, carstvo slobode, carstvo nužnosti), Rawls (teorija pravednosti), Huxley "Vrli novi svijet", Orwell "1984". Wollstonecraft, Popper, Charles Taylor, Arendt, Okin, Rawls,

Nozick, Sen, Habermas, Foucault, F. Hayek. Anarhizam, konzervatizam, liberalizam, utopizam, komunitarizam, marksizam, totalitarizam, ideologija, sloboda, jednakost, pravednost, ljudska prava, cenzura i sloboda govora i informacija, manjine i marginalizirane skupine, mediji u suvremenom društvu.

Priroda umjetnosti, umjetnik i proces stvaranja umjetničkog djela, estetsko iskustvo i prosudba, Pojam lijepog i ljepote, umjetnička istina, funkcija umjetnosti, teorije umjetnosti, estetika ružnoga, odnos umjetnosti i morala. Platonovo poimanje lijepog i umjetnosti i Aristotelovo shvaćanje odgojno-etičke katartičke funkcije tragedije, Kantovo određenje doživljaja ljepote kao bezinteresnog sviđanja forme umjetničkog djela, Hegelovo poimanje umjetnosti kao osjetilnog, pojedinačnog prikazivanja ideje, Schellingovo estetički panteizam i određenje da estetsko nije spoznatljivo umom, Schopenhauerovo učenje o umjetnosti kao tješiteljice, Nietzscheovo učenje o umjetnosti kao najpotpunijem čovjekovom očitovanju, Heideggerovo poimanje umjetnosti, Adorno i estetika ružnoga. Danto, Croce, Bell, Lyotard, Charles Nussbaum.

Šta je moral?

Postoje li temeljni i općeprihvaćeni moralni principi?

Šta je dobro? Koje su temeljne vrline?

Koji su izvori i kriteriji naše moralne prosudbe i djelovanja?

Šta je sloboda?

U kakvom su odnosu pojedinac i društvo?

Jesu li sloboda i jednakost kompatibilni?

Jesu li ljudska prava neotuđiva i univerzalna?

Može li pravednost biti i ideal i proces?

Šta je umjetnost?

Kako definiramo lijepo i ružno?

Postoje li objektivni kriteriji vrednovanja umjetničkog djela?

Treba li umjetničko djelo sadržavati religijsku, etičku ili političku poruku?

Koja je funkcija umjetnosti?

PREPORUKE ZA OSTVARENJE ISHODA

1. Mogućnosti efikasnog učenja i podučavanja tematske cjeline – metodičke smjernice

Ova je oblast od velikog značaja za svakodnevni život učenika, jer se u njoj problematiziraju pitanja praktične filozofije – etike, estetike i politike. Upravo zbog toga se nastavnicima preporučuje korištenje raznovrsnih materijala, kako filozofskih tekstova (klasičnih i suvremenih), tako i korištenje različitih video materijala (TED talks, Crash Philosophy i dr.), umjetničkih djela, članaka o aktualnim globalnim događajima, filma itd. kao poticaja za filozofsko promišljanje i analizu.

Nastavnicima se preporučuje korištenje inovativnih praksi i strategija za poticanje kritičkog mišljenja i kreativnosti kod učenika poput stripovne metode u nastavi. Za ovu oblast se preporučuje čitanje stripa V kao Vendeta koji sa svojim sugestivnim prikazom totalitarnog društva u postapokaliptičnoj Britaniji, nameće kao iznimno dobar poticaj za raspravu o društvenim i političkim temama, odnosno temama s područja političke filozofije koje su važne za društva današnjice. Ovaj strip se u nastavi filozofije sa logikom može koristiti kao sjajna platforma kako bi se učenike navelo da preispitaju vlastite moralne principe i promišljanja o vlasti, odnosno da ih sagledaju iz različitih etičkih i političkih perspektiva sa kojima su se upoznali na nastavi filozofije (utilitarizam, retributivizam, deontološke teorije, etički relativizam vs apsolutizam, etički univerzalizam, liberalizam vs komunitarizam i sl.). Etička rasprava sa učenicima može

prenijeti i na pitanja rasizma, homofobije i korištenja nedopuštenih istraživanja na ljudima, kao i na propitivanje totalitaritma.

Učenicima se mogu dati isječci iz Huxley-evog distopijskog romana "Vrli novi svijet" i Orwell-e "1984" da bi se potaknule rasprave o brojnim pitanjima iz oblasti političke filozofije. Analiza umjetničkih djela poput Duchampove Fontane, Picassove Guernice i sl.

Učenici mogu pogledati filmove poput: Gattaca, Odlazak u smrt (1995), dokumentarac Neugodna istina, Goyini duhovi, Malo dobrih ljudi, Gospodar muha i sl., a potom napisati esej povezujući film sa određenim filozofskim učenjima i problematikom.

2. Mogućnosti ostvarivanja međupredmetne povezanosti – međupredmetne korelacije

Sociologija, Psihologija – etičke teorije i pitanja, moć, pravednost, sloboda, odgovornost, mediji.

Kultura religija – etički problemi, autonomna i heteronomna etika.

Likovna kultura, Muzička kultura – estetski problemi vrednovanja umjetničkog djela, pojam lijepog, formiranje estetskih sudova.

BHS jezik i književnost – filozofska analiza književnih djela Huxley "Vrli novi svijet", Orwell "1984".

Biologija, Fizika, Hemija – etičke implikacije prirodnoznanstvenih istraživanja.

3. Mogućnosti odgojnog djelovanja i razvoja ključnih kompetencija – kompetencijski pristup:

Ova oblast pruža velike mogućnosti za razvoj interkulturalnih kompetencija učenika, razvijanje njihovog senzibiliteta i empatije za druge, oblikovanje njihovog estetskog ukusa i razvijanje univerzalnih etičkih vrlina i humanističkih vrijednosti kod učenika.

PK5 – Učenje i podučavanje

Filozofija s logikom - Učenje i podučavanje

Nastava filozofije sa logikom izvodi se tokom dvije godine, tako da se nastavnicima skreće pažnja da u prvom planu bude ostvarivanje ishoda, a ne sam sadržaj podučavanja, odnosno njegov obim. Potrebno je obraditi ključne sadržaje i odabrati egzemplarne predstavnike različitih škola, pravaca i sl., a nikako ne insistirati na obradi svih filozofa koji su se javljali kao njihovi zagovornici. Napominje se nastavnicima da se ovim kurikulumom napušta dugo ustaljeni historijski pristup u nastavi filozofije, a da se, što je vidljivo iz formiranih oblasti i ishoda učenja, uvodi problemski pristup u svojevrсноj kombinaciji sa historijskim pristupom. Cilj uvođenja ovakvog pristupa u nastavi filozofije je postizanje dubljeg razumijevanja određenih filozofskih problema od strane učenika/ca, razvijanje njihovog kritičkog mišljenja kroz evaluaciju i kritički osvrt na određene filozofske pozicije i efikasnije povezivanje filozofskih sadržaja sa svakodnevnim životom učenika/ca. Nastavnicima se napominje da i historičnost kao bitna dimenzija filozofskog mišljenja nipošto ne smije biti zanemarena i treba biti sastavni dio podučavanja o bilo kojem filozofskom problemu.

Nastava filozofije sa logikom po svojoj prirodi jeste prvenstveno dijaloška i usmjerena prema učeniku/ci koji aktivno učestvuje u svim etapama nastavnog procesa, od planiranja do vrednovanja. Stoga se nastavnicima preporučuje da u prvi plan stavljaju sam proces spoznavanja, učenje i podučavanje kao istraživanje, otkrivanje, izvođenje i promišljanje. Time se ispunjava jedan od temeljnih zadataka nastave filozofije, a to je

osposobljavanje učenika/ce za samostalno učenje. Nastavnik stoga treba biti, prije svega voditelj ili moderator aktivnosti koje se provode u nastavnom procesu. Nastavnik učenicima treba osigurati sigurno okruženje u kojem će slobodno i argumentirano iskazivati svoje misli, vodeći računa pri tom da se očuva intelektualni nivo diskusije te da ona ne izgubi svoj prvobitni cilj. Postupci uvođenja u filozofsko mišljenje izuzetno su bitni za uspješnost nastave Filozofije sa logikom jer omogućuju da nastava bude zanimljiva i poticajna. Nastava filozofije podrazumijeva njegovanje intelektualnih vrlina i poboljšanje vještina mišljenja. Filozofija je, prije svega, aktivnost, time i podučavanje filozofije ne smije biti iznošenje tuđih ideja i mišljenja bez zalaganja nastavnika da učenike/ce angažira da te ideje i mišljenja propituju, analiziraju, vrednuju i, na kraju, iznesu svoje interpretacije i utemeljene kritike tih ideja i mišljenja. Na ovaj način osigurava se razvoj metakognitivnih kompetencija učenika/ce. Njegovanje i razvoj kritičkog mišljenja osigurava se kroz:

- Skandalonski karakter nastave filozofije, odnosno primat pitanja u odnosu na odgovore. Skandalon je, najjednostavnije rečeno, kada dovodimo u pitanje ono neupitno, nedvojbeno, samorazumljivo i uvriježeno.
- Problematiziranje, odnosno motiviranje učenika/ca za određenu temu postavljajući pred njih aktuelan i poticajan filozofski problem, što se najlakše postiže ukoliko se taj problem tiče njihovog načina i doživljaja svijeta i života.
- Aktualizaciju, odnosno povezivanja prethodno naučenog sa sadašnjim trenutkom i aktualnim naučnim dostignućima. To je moguće učiniti pomoću knjige, filma, stripa, novinskog članka, aktualne vijesti iz medija, anegdota i dogodovština. Aktualizacijom se osigurava razvoj viših nivoa mišljenja, odnosno refleksivnost kod učenika/ca.

Nastavnici bi trebali primjenjivati različite metode svojstvene nastavi filozofije, poput: metode razgovora u različitim formama (lanac razgovor, majeutički razgovor, heuristički, rasprava, diskusija, debata, oluja ideja...), dokumentacijsku metodu odnosno metodu rada na tekstu. Rad na tekstu zahtijeva dobru pripremu nastavnika – odabir tekstova je također od velike važnosti jer se neki tekstovi mogu dati za samostalno čitanje pa čak i za samostalnu obradu, a drugi mogu poslužiti kao izvrsni ilustrativni primjeri problema u koji ih želimo uvesti. Nastavnicima se preporučuje korištenje stripovne metode u nastavi filozofije sa logikom[1]. Poželjno je da se tokom bilo koje vrste dijaloga učenikova/učenicina pitanja i ideje stavljaju u središte obrazovnog procesa, a da nastavnik ima ulogu kreiranja okruženja u kojem će se ta pitanja i ideje slobodno i argumentirano raspravljati.

Treba napomenuti da se metode i strategije učenja i podučavanja biraju prema željenim ishodima i ciljevima koje želimo postići, kao i da trebaju biti prilagođene sadržajima koji se podučavaju. Ipak, da bismo osigurali inkluziju svih učenika/ca, metode i strategije trebaju biti raznolike i omogućavati aktivno učestvovanje svih učenika/ca u nastavnom procesu, kao i poticanje i razvijanje njihovih potencijala.

Nastavnici trebaju poticati razvoj IKT kompetencija kod učenika/ca kroz sve oblasti putem davanja različitih zadataka koji zahtijevaju korištenje IT-a, ali i raditi na uvježbavanju učenika/ca u pronalaženju relevantnih i kredibilnih izvora informacija, kao i na njihovoj analizi i evaluaciji. Osim udžbenika izrađenih prema zahtjevima kurikulumu, nastavnicima se preporučuje korištenje različitih stručnih i naučnih članaka, različitih umjetničkih, odnosno djela iz pop-kulture, kao i različitih online materijala. Također, nastavnicima se preporučuje uvođenje lektire iz nastave filozofije. Čitanje lektire iz filozofije unapređuje jezičke kompetencije učenika/ca. Nastavnicima se napominje da svi neudžbenički materijali trebaju pomnu metodičko-didaktičku prilagodbu. U radu sa učenicima potrebno ih je uvježbavati za pisanje filozofskih eseja, što predstavlja jednu od najvažnijih učeničkih kompetencija koju nastava filozofije treba postići.

Kako bismo osigurali ugodno radno okruženje i atmosferu u nastavi Filozofije sa logikom, preporučuje se organizacija prostora u vidu dijaloškog kruga i sl., a izbjegavati organizaciju u kojoj su učeničke klupe poredane jedna iza druge. Cjelokupno radno okruženje treba biti tako da potiče saradničko i brižno mišljenje, odnosno da jača socijalne i građanske kompetencije kod učenika/ca. Brižno mišljenje (pojam koji obuhvata empatiju, ali je sveobuhvatniji) zasniva se na pažljivom promatranju, aktivnom slušanju, kao i vrednovanju vlastitih, kao i

ideja i mišljenja drugih. Ovdje bi bilo veoma važno učenicima naglašavati i osnaživati jednu bitnu odrednicu kritičkog mišljenja, a to je samoregulacija.

Zbog toga je uloga nastavnika da osigura kreiranje istinske zajednice u učionici od izuzetnog značaja. Etička dimenzija nastave filozofije treba biti osviještena kroz realizaciju cjelokupnog kurikuluma i to na način da nastavnik kroz brigu o učenicima potiče brigu učenika/ca jednih za druge i za zajednicu. Ova dimenzija podrazumijeva slobodu argumentiranog izražavanja različitih stajališta, kao i povećanje senzibiliteta i uvažavanje multiperspektivnosti, što je temelj jačanja interkulturalnih kompetencija.

Ukoliko je moguće, učenicima treba omogućiti i posjete različitim institucijama, kao i osigurati povremena predavanja i radionice koja će držati profesori sa univerziteta, iz drugih škola, kao javne i druge relevantne ličnosti, a u skladu sa planiranim sadržajima.

Ostvarivanje međupredmetne povezanosti naročito je važno u nastavnom predmetu Filozofija sa logikom kako bi se učenicima ukazalo na relevantnost filozofije i logike za njihov život, odnosno za sadržaje koje uče iz drugih nastavnih predmeta. Ne postoji niti jedan nastavni predmet ni njegovi ishodi, koji se ne mogu na svrhovit način povezati sa filozofijom ili logikom budući da nam logika pruža temelj bilo kakvog kritičkog mišljenja, suda ili zaključivanja, dok je, s druge strane, predmet filozofije u svojim počecima obuhvatao mnoga značajna pitanja pojedinačnih nauka, etike i umjetnosti, a danas filozofija sa svojim različitim disciplinama i subdisciplinama ulazi u interdisciplinarni odnos sa modernom naukom, umjetnošću, sportom i tehnologijom, postajući njihov vrijednosni orijentir, propitujući njihov aksiološki i epistemološki okvir, kao i metode i granice istraživanja. Nastavni predmet Filozofija sa logikom s jedne strane predstavlja osnovu za razumijevanje svih drugih nauka/nastavnih predmeta (kroz logiku i naučne metode), a na drugi način pomaže učenicima da uvide posebnost filozofskog u odnosu na druge pristupe svijetu i životu, njegujući i potičući pri tome refleksivnost učenika/ca, njihovu kritičku svijest, temeljne humanističke vrijednosti i vrline. Učenici se potiču na samospoznaju, samorefleksiju i samoregulaciju, što bi u konačnici trebalo rezultirati odgovornim i angažiranim građanima. U nastavi Filozofije sa logikom potrebno je kontinuirano uvažavati opće principe individualizacije i diferencijacije utemeljenih na zadanim ciljevima i ishodima učenja. To se postiže davanjem različitih vrsta aktivnosti i zadataka u smislu njihove zahtjevnosti, a u skladu sa individualnim sposobnostima učenika/ce koje procjenjuje sam nastavnik.

[1] Za primjenu stripovne metode u nastavi filozofije sa logikom, vidjeti knjigu Cerić, H. i Cerić, E. (2020). Strip kao medij filozofskog mišljenja: stripozofski pristup nastavi filozofije. Sarajevo: Druga gimnazija Sarajevo.

PK6 – Vrednovanje u predmetnom kurikulumu

Filozofija s logikom – Vrednovanje i ocjenjivanje

Vrednovanje u nastavnom predmetu *Filozofija sa logikom* predstavlja proces kojim se postiže kontinuirano praćenje postavljenih ciljeva i ishoda učenja, kao i procjena učeničkih postignuća tokom školske godine. Za nastavni predmet *Filozofija sa logikom* obavezno je formativno i sumativno vrednovanje, dok se dijagnostičko vrednovanje može, ali ne mora primjenjivati. Cilj formativnog vrednovanja predstavlja stalno i kontinuirano praćenje napretka učenika/ce i pravovremenog davanja povratne informacije o njegovom napredovanju, kako bi učenik/ca imao uvid u vlastiti proces učenja i kako bi se unaprijedile njegove mogućnosti i postignuća. Ovaj vid vrednovanja ne rezultira ocjenom. Formativno vrednovanje, također, može doprinijeti poboljšanju

kvaliteta podučavanja budući da pomoću njega nastavnik može pratiti realizaciju ciljeva i ishoda učenja i podučavanja.

Sumativno vrednovanje se odnosi na ocjenjivanje rezultata procesa učenja, odnosno, predstavlja ocjenu trenutnog učeničkog postignuća. Važno je naglasiti da proces vrednovanja ne mora nužno biti praćen procesom ocjenjivanja. Ocjenjivanje uključuje, pored vrednovanja, i brojčanu ocjenu od 1 (nedovoljan) do 5 (odličan).

Vrednovanje postignuća iz *Filozofije sa logikom* je izrazito specifično jer se radi o procjeni učenikove/učenicin samostalnosti u formuliranju stavova, izvođenju suda i oblikovanju vlastitih uvjerenja, s naglaskom na razvoj kritičkoga mišljenja, što premašuje nivo poznavanja činjenica i reprodukcije nastavnih sadržaja. Didaktički je poželjan i koristan samo onaj način ispitivanja kod kojeg su angažirani svi učenici. Pojedinačno ispitivanje, kod kojeg je razred u većini pasivan, nema značajne obrazovne vrijednosti.

U procesu vrednovanja i ocjenjivanja stepena vladanja filozofskim pitanjima i problemima treba uzeti u obzir kako nivo znanja i poznavanja literature, tako i udio u dijalogu i diskusiji – istraživanju, otkrivanju i razvoju problema. Naročito treba cijeniti sklonost za zauzimanje kritičkog stava i izgradnju vlastitog interpretativnoga stava. Sistemska, redovna, javna, objektivna i raznovrsna provjera i ocjenjivanje znanja učenika/ca ima obrazovnu i odgojnu ulogu - navikava učenike/ce na kontinuirani i sistemski rad, razvija osjećaj (samo)odgovornosti i sigurnosti u kvalitetu usvojenih znanja. Ovdje dolazi do izražaja moralna dimenzija ispitivanja i ocjenjivanja, sadržana u nastojanju nastavnika da brižljivo sagleda i realno procijeni odnos učenika/ce prema učenju i rezultatima koje je postigao. Upravo u procesu provjere i ocjenjivanja znanja učenika/ce dolazi do izražaja odgovornost nastavnika, njegova dosljednost, pravednost, načelnost i korektnost prema ukupnom zalaganju učenika/ce, što prethodi izražavanju uspjeha učenika/ce potpunom ocjenom. Ocjena je ne samo rezultat aktivnosti učenika/ce već i rezultat rada nastavnika. Ona mora (prvenstveno svojom objektivnošću) stimulirati učenika/ce i potaknuti interes za nastavni predmet ne izazivajući strah i odbojnost prema nastavnim sadržajima.

Nastavnik nije jedina osoba koja vrši vrednovanje učeničkih postignuća, već tu ulogu preuzimaju i sami učenici međusobno, kroz vršnjačko vrednovanje i samovrednovanje. Vršnjačko vrednovanje (i/ili vršnjačko ocjenjivanje) pomaže učenicima da se bolje upoznaju sa kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja te da objektivno procijene ostvarenost ciljeva i ishoda učenja drugih učenika/ca, ali također omogućava i uvid u vlastite navike kada je učenje u pitanju. Obje vrste vrednovanja trebaju biti zasnovane na promišljenoj i argumentiranoj kritici i samokritici usljed koje učenik/ca povećava samoefikasnost u učenju. Samovrednovanje i/ili samoocjenjivanje je način da učenici prate i regulišu vlastito napredovanje u postizanju ciljeva i ishoda učenja nastavnog predmeta *Filozofija sa logikom* te razvijaju veću odgovornost za učenje.

Na ovaj način stavljamo učenike/ce u sam centar procesa učenja i podučavanja nastavnog predmeta *Filozofija sa logikom*, pomažemo im da razviju potrebne kompetencije i ojačamo im motiv za cjeloživotnim učenjem. Prije samih pristupa samovrednovanju i vršnjačkom vrednovanju, neophodno je da nastavnik sa učenicima dogovori ono što će se i kako vrednovati, da im da jasne upute i pojasni kriterije vrednovanja. Neophodno je primjenjivati i kombinirati različite oblike provjere i ocjenjivanja znanja, imajući uvijek na umu prirodu i karakter same filozofije i nastave filozofije, njene ciljeve i prirodu učenika/ca. Iako je usmeni način provjere i procjene znanja učenika/ce u nastavi *Filozofije sa logikom* logičan i prirodan, on je i neprihvatljiv ako je jedini način provjere i (pr)ocjenjivanja znanja učenika/ce pa je neophodna primjena raznovrsnih oblika provjere i ocjenjivanja znanja i rada učenika/ce.

Elementi vrednovanja

U nastavnom kurikulumu *Filozofija sa logikom* zastupljena su tri elementa vrednovanja:

1. Poznavanje filozofskih pojmova i učenja

Odnosi se na vrednovanje znanja i razumijevanja osnovnih koncepata u filozofiji i logici, pojedinih misaonih sistema te pojedinih pitanja i koncepcija unutar filozofskih disciplina. Obuhvata ciljeve učenja i ishode učenja koji se odnose na usvojenost znanja.

Vrednovanje i ocjenjivanje ovog elementa će se vršiti kroz:

- usmenu provjeru znanja ili usmenu aktivnost na času u obliku diskusije ili sokratovskog dijaloga (obavezno),
- pisane provjere znanja (kvizovi, testovi, eseji).

Nastavnici mogu koristiti i druge vrste provjere znanja, ali one nisu obavezujuće.

2. Filozofska analiza, argumentacija i primjena naučenog

Nakon usvajanja neophodnih znanja i razumijevanja filozofskih pojmova i učenja, vrednuje se viši nivo usvojenosti znanja kroz filozofsku analizu i primjenu stečenih znanja. Na ovaj način se shvatanje sadržaja podiže na viši operativni nivo i postižu se ciljevi učenja usmjereni na razvijanje kompetencija i vještina mišljenja i komunikacije. To se može postizati na sljedeće načine, i to kroz:

- analizu izvornih filozofskih tekstova,
- povezivanje naučenog sa svakodnevnim životom i naučenim iz drugih nastavnih predmeta
- pisanje esejskih zadataka, pisanje izvještaja o filozofskoj lektiri,
- identificiranje i izbjegavanje logičkih pogrešaka u mišljenju (analiza različitih tekstova, debata, diskusija).

3. Primjena vještina kritičkog i kreativnog mišljenja (sinteza i evaluacija)

Pisanje eseja u jednom od dolje ponuđenih oblika je obavezan zadatak za sve učenike/ce u nastavnom predmetu *Filozofija sa logikom*.

Ovaj element vrednovanja moguće je postići kroz:

- kreiranje stripa od strane učenika/ca o filozofskom problemu (poželjno, ali neobavezujuće),
- pisanje filozofskog eseja (poželjno koristiti i formu dijaloga) ili,
- filozofsku analizu nefilozofskog stimulusa (slika, novela, strip, fotografija, novinski članak, pjesma, film, reklama, animirani film...),
- rješavanje postojećih i kreiranje novih logičkih zadataka, različite vježbe poticanja kritičkog mišljenja,
- sokratovski dijalog (istraživačka zajednica) - metoda filozofije za djecu.

Kriteriji za ocjenjivanje filozofskog eseja:

1. Identifikacija filozofskog problema i relevantnost odabranog stimulusa
2. Jasnost i koherentnost argumenata
3. Znanje i razumijevanje filozofskih ideja i pravilno korištenje filozofske terminologije
4. Kritička analiza (ponuđeni argumenti, protuargumenti, primjeri, protuprimjeri)
5. Evaluacija (jasna evaluacija alternativnih stajališta i interpretacija)

Na nastavnicima je da osmisle i druge načine vrednovanja pomoću kojih će se kod učenika/ca moći mjeriti nivo postizanja ciljeva učenja i usvojenosti ishoda učenja. Pri svakom obliku vrednovanja i ocjenjivanja učenik mora dobiti jasnu, pravovremenu, transparentnu i kvalitetnu povratnu informaciju o svojim postignućima i napredovanju te eventualno načinima kako ih može poboljšati.

Zaključivanje ocjena

Zaključna ocjena temelji se na ocjenama dobivenim iz većeg broja različitih vrsta provjera i metoda vrednovanja. Zaključna ocjena ne mora predstavljati aritmetičku sredinu pojedinačnih ocjena dobvenih tokom polugodišta i školske/nastavne godine, nego nastavnik može uzeti u obzir učenikovu/učenicinu samostalnost i odgovornost. Formira se na temelju tri opisana elementa vrednovanja, pri čemu će se poznavanju i razumijevanju filozofskih pojmova i koncepata dati 50%, filozofskoj analizi i argumentaciji 30% i stvaranju i evaluaciji 20%.

Profil i stručna sprema

- Nastavu iz predmeta Filozofije s logikom u četvrtom razredu Opće gimnazije može izvoditi nastavnik/ca: - sa završenim najmanje VII stepenom stručne spreme po predbolonjskom visokoobrazovnom procesu (Odsjek za filozofiju i sociologiju, odnosno Odsjek za filozofiju); - sa završenim II, odnosno III ciklusom po bolonjskom visokoobrazovnom procesu (Odsjek za filozofiju i sociologiju, odnosno Odsjek za filozofiju).